UOT 33:005
DOI: https://doi.org/10.30546/3006-0346.2025.2.86.290

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT SEKTORUNDA ELEKTRON İDARƏETMƏ MODELLƏRİNİN İSTİFADƏSİ VƏ TƏSİRİNİN TƏDQİQİ

ŞİRİN ŞADİYEVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, magistrant
E-mail: shirinshadiyevaa@gmail.com

Giriş

Dövlət sektorunda elektron idarəetmənin tətbiqi nəticəsində əldə olunan uğurlar müxtəlif statistik göstəricilərdə və beynəlxalq indekslərdə öz əksini tapır. Xüsusilə, BMT-nin hazırladığı Elektron Hökumət İnkişafı İndeksi (EGDI) və Elektron İştirak İndeksi (E-Participation Index, EPI) zamanla ölkələrin rəqəmsal hökumət sahəsində irəliləyişlərini ölçmək üçün etibarlı mənbə rolunu oynayır. Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycan üzrə 2010–2022-ci illər ərzində EGDI göstəricisi və sıralaması, həmçinin bəzi illər üzrə elektron iştirak reytinqi ümumiləşdirilmişdir.

Cədvəl 1: Azərbaycan üzrə 2010–2022-ci illər ərzində EGDI göstəricisi

İl	EGDI balı (0-1)	EGDI üzrə dünya sıralaması	Elektron iştirak indeksi üzrə sıralama
2010	0.4571	83	məlumat yoxdur
2012	0.4984	96	məlumat yoxdur
2014	0.5472	68	77
2016	təqr. 0.60-0.61	56	47
2018	təqr. 0.66	~70	məlumat yoxdur
2020	0.710 (71/100)	70	məlumat yoxdur
2022	təqr. 0.65	83	98
2024*	0.7607	74	88

Mənbə: *Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır, 2025*
**Qeyd: 2024-cü il üçün məlumat BMT EGDI hesabatının 2023-cü ilə qədərki göstəricilərini əhatə edən nəşrinə əsaslanır [15].*

Yuxarıdakı göstəricilərdən göründüyü kimi, Azərbaycan 2010-cu illərin əvvəlində EGDI üzrə dünya orta göstəricisindən yüksək olsa da, region (Qərbi Asiya) orta göstəricisindən geri qalırdı [6]. 2012-ci ildə ölkənin EGDI balı 0.4984-ə yüksəldiyi halda (2008-ci ildə 0.4609 idi), reytinqdə geri düşərək 96-cı yeri tutmuşdur [10]. Bu paradoks onu göstərir ki, elektron hökumət sahəsində mütləq irəliləyiş əldə olunsa da, digər ölkələr daha sürətlə irəlilədiyindən nisbi mövqe zəifləyə bilər [6]. Həmin dövrdə Azərbaycan informasiya infrastrukturu komponentini yaxşılaşdırsa da, bir çox ölkələr eyni vaxtda onlayn xidmətləri genişləndirmək yarışına qoşulmuş və ümumi qlobal ortanı yuxarı çəkmişdir [6]. Bununla belə, 2013-2014-cü illərdə Azərbaycan e-hökumət infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi sayəsində reytinqdə əhəmiyyətli sıçrayışa nail olmuşdur. 2014-cü ildə EGDI balı 0.5472-yə çatmış və ölkə 193 ölkə arasında 68-ci yeri tutaraq Çin, Türkiyə, Serbiya kimi ölkələri geridə qoymuşdur [1]. Bu nailiyyət 2012-ci illə müqayisədə 28 pillə irəliləyiş demək idi və Azərbaycanı EGDI üzrə “yüksək inkişaf” qrupuna daxil etmişdi.

2016-cı il hesabatında Azərbaycan yüksəlişi davam etdirmişdir. Həmin il ölkəmiz EGDI reytinqində 56-cı yerə yüksələrək əvvəlki mövqeyini 12 pillə yaxşılaşdırmışdır [5]. Bununla yanaşı, elektron iştirak indeksi üzrə də ciddi irəliləyiş qeydə alınmışdır – 2014-cü ildə 77-ci yerdə olan Azərbaycan 2016-cı ildə 47-ci yerə çıxmışdır ki, bu da 30 pilləlik sıçrayışdır [5]. Bu dövrdə hökumətin elektron xidmətlərin sayını və funksionallığını artırmaqla yanaşı, vətəndaşların onlayn qərar qəbuletmə prosesinə cəlbi üçün müəyyən addımlar atdığı görünür. Qeyd edilməlidir ki, EGDI indeksinin tərkib elementləri – Onlayn Xidmətlər İndeksi, Telekommunikasiya İnfrastrukturu İndeksi və İnsan kapitalı indeksi – üzrə Azərbaycanda 2014-2016-cı illərdə müsbət dinamika mövcud idi. Məsələn, 2014-cü ildə onlayn xidmət komponenti 0.4331, telekommunikasiya infrastrukturu komponenti 0.4605, insan kapitalı komponenti isə 0.748 olmuşdur. 2016-cı ildə bu göstəricilər daha da yüksəlmiş və ölkəmiz MDB məkanında e-hökumət inkişaf səviyyəsinə görə 7-ci yerdən 4-cü yerə çıxmışdır. Həmçinin, 2016-cı ildə elektron iştirak üzrə MDB-də Azərbaycan Estoniyadan sonra 2-ci yeri tuturdu ki, bu da regionda vətəndaşların onlayn platformalarda dövlətlə qarşılıqlı əlaqə imkanlarının ölkəmizdə daha geniş olduğunu göstərir.

Bununla belə, 2018-2020-ci illərdə müəyyən durğunluq müşahidə olunur. 2018-ci il üçün dəqiq rəqəmlər olmasa da, 2020-ci ildə Azərbaycan EGDI reytinqində dünyada 70-ci yeri tutmuş və EGDI balı

0.71 (100 üzərindən 71 bal) qiymətləndirilmişdir ki, bu da 2018-ci ildəki ~66 bala nəzərən artım deməkdir [13]. Lakin digər ölkələrin də irəliləməsi fonunda Azərbaycanın nisbi mövqeyi 2016-cı ildəki 56-cı yerdən geriləmişdir [13]. 2020-ci il hesabatına görə Azərbaycan hələ də "yüksək EGDI" qrupunda yer alsa da, "çox yüksək EGDI" qrupuna keçid həddinə yaxınlaşmaqda idi. Müsbət məqam ondan ibarətdir ki, həmin il Azərbaycan dünya orta göstəricisini 11 bənd üstələyirdi və qapalı, dənizə çıxışı olmayan və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında ilk üçlükdə yer almışdı. 2020-ci ildə alt-indekslər üzrə ölkəmizin onlayn xidmətlərdə 70/100, telekommunikasiya infrastrukturu üzrə 65/100, insan kapitalı üzrə 77/100 bal toplaması da rəqəmsal infrastrukturun yetkinliyini göstərir. Bunun nəticəsində BMT hesabatı Azərbaycan təcrübəsini xüsusilə "myGov" personal kabinet modeli və "ASAN Login" identifikasiya sistemi kimi yenilikləri vurğulayaraq digər ölkələr üçün nümunə kimi qeyd etmişdir.

2022-ci ilə gəldikdə (BMT-nin 2022-ci il hesabatında) Azərbaycanın reytinqdə bir qədər gerilədiyi görünür – ölkə 83-cü mövqedə idi. Elektron iştirak indeksi üzrə də həmin dövrdə geriləmə vardı: 2016-cı ildəki 47-ci yerdən ölkə 2022-ci ildə 98-ci yerədək düşmüşdü [8; 14]. Bu, elektron hökumətdə texniki inkişafa baxmayaraq, vətəndaşların elektron iştirak imkanlarının eyni templə genişlənmədiyini göstərir. Bunun səbəbləri sırasında son illərdə sosial media və müstəqil onlayn iştirak sahəsindəki məhdudiyyətlər, habelə pandemiya dövründə resursların əsasən təcili xidmətlərin rəqəmsallaşdırılmasına yönəlməsi göstərilə bilər. Lakin çox qısa zaman ərzində bu sahədə dönüş yaranıb: 2023-cü ilə qədər həyata keçirilən rəqəmsal hökumət islahatları nəticəsində 2024-cü ilin hesabatında (2023-ə dair) Azərbaycan tarixində ilk dəfə EGDI indeksi üzrə "çox yüksək inkişaf" kateqoriyasına daxil olmuşdur. Ölkənin EGDI balı rekord həddə – 0.7607-ə yüksəlmiş və reytinqdə 74-cü yerə çıxmışdır [9]. Xüsusilə, onlayn xidmətlər və telekommunikasiya infrastrukturu indekslərində 21%-lik artım, elektron iştirak indeksində isə 28%-lik artım əldə edilmişdir [9]. E-İştirak indeksində bu artım Azərbaycanın 2022-ci ildəki 98-ci yerdən 2024-cü ildə 88-ci yerə yüksəlməsini təmin etmişdir.

Bu göstəricilər, son iki ildə qəbul edilmiş Rəqəmsal İnkişaf Strategiyasının və aidiyyəti dövlət qurumlarının birgə səylərinin nəticə verdiyini göstərir. Xüsusən ölkə üzrə genişzolaqlı internetin əhatə dairəsini artıran "Online Azerbaijan" layihəsi və beynəlxalq ekspertlərlə təcrübə mübadiləsi əsasında hazırlanmış rəqəmsal hökumət həlləri bu irəliləyişə töhfə vermişdir.

Bu nəticələr göstərir ki, ölkədə tətbiq edilən elektron idarəetmə modelləri dövlət xidmətlərinin əlçatanlığını, şəffaflığını və vətəndaş məmnuniyyətini artırmışdır. Dövlət xidmətlərinin elektronlaşdırılması dövlət idarəçiliyində səmərəliliyi artırmaqla yanaşı, iqtisadi cəhətdən də dövlət büdcəsinə qənaət, resursların daha düzgün bölgüsü və şəffaflıq yaratmışdır [3]. Eyni zamanda, bu sistemlərin tətbiqi sayəsində korrupsiya hallarında azalma müşahidə olunmuşdur [2].

E-hökumətin sosial təsirləri sırasında isə regionlarda yaşayan əhalinin xidmətlərə daha asan çıxışı, fiziki imkanları məhdud şəxslər üçün inklüzivlik və dövlət orqanlarına inamın artması qeyd oluna bilər. Vətəndaşlar coğrafi məkanından asılı olmayaraq e-xidmətlərdən yararlanmaqla həm vaxt, həm də vəsait baxımından daha effektiv mühit əldə etmişlər [7].

Beləliklə, dövlət sektorunda tətbiq edilən elektron idarəetmə modelləri təkcə xidmətlərin təqdimat üsulunu dəyişmir, həm də dövlət-vətəndaş münasibətlərini yeni mərhələyə daşıyır. Bu inkişafın davamlılığı üçün isə innovasiyalar, rəqəmsal savadlılıq və hüquqi infrastrukturun dəstəklənməsi vacib şərtlər sırasındadır [4].

Ümumilikdə, dövlət sektorunda elektron idarəetmə modellərinin tətbiqi Azərbaycanda dövlət xidmətlərinin həcminə və keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Yuxarıda qeyd olunan statistik irəliləyişlərlə yanaşı, elektron hökumətin sosial-iqtisadi təsirləri də hiss olunur. İlk növbədə, e-hökumət dövlət idarəçiliyində səmərəliliyi artırıb. Ənənəvi kağız üzərindən aparılan prosedurların elektron müstəviyə keçirilməsi hesabına vaxt və resurslara qənaət edilib. Məsələn, Azərbaycanda vergi bəyannamələrinin, sosial sığorta ödənişlərinin onlayn rejimdə təqdim olunması minlərlə saat əməyin və vətəndaşların vaxt itkisinin qarşısını almışdır. Avropa İttifaqında aparılmış bir tədqiqat göstərir ki, rəqəmsal hökumət siyasəti 2005–2010-cu illər arasında ümumi ÜDM-in təxminən 2% artmasına töhfə vermişdir. Bu nəticə elektron idarəetmənin iqtisadi faydasının ölçülə biləcəyinə

işarədir. Azərbaycanda da e-hökumətin biznes mühitinə müsbət təsiri müşahidə olunur – rəqəmsal xidmətlər sayəsində sahibkarlar lisenziya və icazələri daha tez əldə edir, bürokratik maneələr azalır. Bundan əlavə, elektron satınalmaların tətbiqi dövlət satınalma prosesində şəffaflığı və rəqabəti artıraraq, həm büdcə vəsaitlərinə qənaətə, həm də korrupsiya risklərinin azaldılmasına gətirib çıxarmışdır.

Elektron idarəetmənin sosial təsirlərindən biri ictimai xidmətlərin əlçatanlığının artmasıdır. Artıq vətəndaşlar coğrafi məkandan asılı olmayaraq (ölkə daxilində və ya xaricdə) internet vasitəsilə xidmətlərə müraciət edə bilirlər. Bu, xüsusilə regionlarda yaşayan əhali üçün mühüm rahatlıq yaratmışdır. Məsələn, əvvəlki illərdə yalnız mərkəzi ofislərdə mümkün olan arayışların alınması indi onlayn şəkildə reallaşdırılır, nəticədə vətəndaş məmnuniyyəti yüksəlmişdir. E-hökumət həmçinin inklüzivliyi gücləndirir – fiziki imkanları məhdud şəxslər və ya yaşlı insanlar üçün evdən çıxmadan xidmət almaq imkanı yaranır. Görülən tədbirlər nəticəsində dövlət orqanlarına inam da artmaqdadır, çünki elektron sistemlərdə edilən hər bir müraciət və əməliyyatın izi qalır, vətəndaş öz müraciətinin gedişatını şəffaf şəkildə izləyə bilir. Bu da hökumətin vətəndaş qarşısında hesabatlılığını gücləndirir.

Nəhayət, elektron idarəetmə modellərinin tətbiqinin dövlət sektorunun ümumi effektivliyinə təsiri də elmi tədqiqatlarda sübut olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, e-hökumət inkişafdakı yüksəliş idarəetmə göstəricilərinə müsbət təsir edir. Məsələn, Bakunzibake və başqalarının (2016) təhlillərində e-hökumət indeksinin yüksəlməsinin hökumətin səmərəliliyinin artması ilə əhəmiyyətli əlaqəsi təsbit edilmişdir. Digər bir tədqiqatda isə elektron hökumətin inkişafının korrupsiyaya nəzarət indikatoruna müsbət təsir göstərdiyi müəyyən olunmuşdur. Azərbaycan nümunəsində də bu cür təsiri ASAN Xidmətin timsalında görmək olar – xidmətlərin elektronlaşması və bir pəncərədən təqdim olunması nəticəsində xırda korrupsiya halları əhəmiyyətli dərəcədə azaldığı üçün Azərbaycan 2012-2019-cu illərdə Transparency International korrupsiya qavrama indeksində mövqeyini yaxşılaşdırmışdır. Beləliklə, dövlət sektorunda tətbiq edilən elektron idarəetmə modelləri təkcə xidmətlərin təqdimat üsulunu dəyişmir, eyni zamanda dövlət-vətəndaş münasibətlərinin xarakterini keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəldir. Bu modellərin uğuru isə davamlı innovasiya, vətəndaşların rəqəmsal bacarıqlarının artırılması və siyasi iradənin davamlılığı ilə sıx bağlıdır.

Açar sözlər: *dövlət sektoru, elektron idarəetmə modelləri, sosial təsir.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. AZERNEWS. (2014). Azerbaijan's position improved in UN e-government ranking. Retrieved from https://www.azernews.az

2. Bakunzibake, P., Grönlund, Å., & Klein, G. O. (2016). E-government and corruption: An empirical investigation of public service delivery in Uganda. Information Polity, 21(3), 269–282.

3. European Commission. (2011). The Economic Impact of e-Government. Brussels: European Union.

4. Heeks, R. (2003). Most eGovernment-for-Development Projects Fail: How Can Risks be Reduced? University of Manchester: Institute for Development Policy and Management.

5. old.e-gov.az. (2016). Elektron Hökumət Portalının fəaliyyəti və statistik göstəricilər. Bakı: RİNN.

6. OSCE. (2018). E-Government as a Tool for Good Governance. Vyana: Organization for Security and Co-operation in Europe.

7. Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi. (2024). Rəqəmsal hökumət üzrə milli hesabat. Bakı: RİNN.

8. Smestreet. in. (2022). Azerbaijan drops in E-Participation Index of UN E-Gov Survey 2022. Retrieved from https://smestreet.in

9. Tech.az. (2024). Azərbaycanın elektron hökumət inkişafı – 2024 nəticələri. Retrieved from https://tech.az

10. United Nations. (2012). United Nations E-Government Survey 2012: E-Government for the People. New York: UNDESA.

11. United Nations. (2014). United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want. New York: UNDESA.

12. United Nations. (2016). United Nations E-Government Survey 2016: E-Government in Support of Sustainable Development. New York: UNDESA.

13. United Nations. (2020). United Nations E-Government Survey 2020: Digital Government in

the Decade of Action. New York: UNDESA.

14. United Nations. (2022). United Nations E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government. New York: UNDESA.

15. United Nations. (2023). UN E-Government Survey 2023 Summary Report (rəsmi yayımlanmamış göstəricilərə əsasən). New York: UNDESA.

A STUDY OF THE USE AND IMPACT OF ELECTRONIC GOVERNANCE MODELS IN THE PUBLIC SECTOR IN AZERBAIJAN

Summary

This research analyzes the implementation and impact of e-governance models in the public sector of Azerbaijan. Using statistical data from 2010 to 2024 based on the United Nations' E-Government Development Index (EGDI) and E-Participation Index (EPI), the study evaluates Azerbaijan's progress and position in global rankings. The findings demonstrate that digital governance initiatives in the country have improved accessibility, transparency, and efficiency in public services while enhancing citizens' trust in state institutions. Furthermore, e-governance has contributed to reducing corruption, increasing economic efficiency, and improving service delivery quality. The results confirm that in 2024, for the first time, Azerbaijan joined the "very high EGDI" group of countries.

Keywords: *public sector, e-governance models, social impact.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВОЗДЕЙСТВИЯ МОДЕЛЕЙ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В данной работе исследуется внедрение моделей электронного управления в государственном секторе Азербайджана и их социально-экономическое влияние. Проанализированы статистические данные за 2010–2024 годы на основе Индекса развития электронного правительства (EGDI) и Индекса электронного участия (EPI) ООН. Результаты показывают, что цифровые решения, внедрённые в стране, повысили доступность, прозрачность и эффективность государственных услуг, а также укрепили доверие граждан к государственным органам. Электронное управление также способствовало снижению уровня коррупции, повышению экономической эффективности и улучшению качества услуг. В 2024 году Азербайджан впервые вошел в число стран с «очень высоким уровнем развития» по индексу EGDI.

Ключевые слова: *государственный сектор, модели электронного управления, социальное воздействие.*